

خودارزیابی درس دوازدهم «حسن تعلیل، حس آمیزی و اسلوب معادله»

۱- در کدام یک از بیت های زیر اسلوب معادله آمده است؟ توضیح دهید.

صائب نیست پروا تلخکامان را ز تلخی های عشق آب دریا در مذاق ماهی دریا خوش است

شاعر معتقد است عاشقان از سختی راه عشق هراسی ندارند. همان گونه که آب دریا به مذاق ماهی خوش می آید و از آن هراسی ندارد. تلخیهای عشق برای عاشقی که همیشه در فراق است، مثل آب دریا برای ماهی است که اگر نباشد، حیاتش به خطر می افتد.

صائب فکر شنبه تلخ دارد جمعه اطفال را عشرت امروز بی اندیشه فردا خوش است

در مصراع اول شاعر می گوید فکر روز شنبه که شروع کار و تحصیل هفتگی و پایان تعطیلی است، جمعه را برای کودکان تلخ می کند؛ به همین گونه نیز عشرت و خوشی امروز، فقط بدون فکر کردن به فردا خوشایند است، زیرا فکر آینده خاطر انسان را مشوش و نگران می کند.

صائب با کمال احتیاج از خلق استغنا خوش است با دهان تشنه مردن بر لب دریا خوش است

بی نیازی از مردم در کمال نیاز به آنها خوشایند است؛ همان گونه که مردن از تشنگی بر لب دریا (خوشایندی موردنظر شاعر در بی نیازی از مردم و حفظ عزت نفس است).

حافظ تنور لاله چنان برفروخت باد بهار، که غنچه غرق عرق گشت و گل به جوش آمد

اسلوب معادله در این بیت دیده نمی شود.

سعدی پشت گوژ آمد فلک در آفرینش تا کند هر زمان پیشت زمین بوس از برای افتخار

اسلوب معادله ندارد اما حسن تعلیل دارد.

حزین لاهیجی سرکشان را فکند تیغ مکافات ز پای شعله را زود نشانند به خاکستر خویش

انسان های سرکش خیلی زود به مکافات عملشان می رسند، همان طور که شعله خیلی زود در خاکستر خودش فرو می ریزد و تمام می شود.

صائب بی کمالی های انسان از سخن پیدا شود پسته بی مغز چون لب وا کند، رسوا شود

شاعر در مصراع نخست بیان می کند که نقص انسان با سخن گفتن عیان می شود و در مصراع دوم با تمثیل رسوایی پسته بدون مغز به محض باز کردن دهان، همان مطلب را تأکید می کند.

امیری فیروز کوهی آزاده را جفای فلک بیش می رسد اول بلا به عاقبت اندیش می رسد

ستم روزگار بیشتر به انسان های آزاده می رسد، همان طور که بلاها ابتدا بر سر انسان عاقبت اندیش فرو می ریزد.

ملامت از دل سعدی فرونشوید عشق سیاهی از حبشی چون رود که خودرنگ است **سعدی**
ملامت دیگران باعث نمی شود سعدی از عشق دست بشوید و آن را ترک کند؛ همان طور که سیاهی پوست حبشی؟ (سیاه پوست) هیچ گاه از او زوده نمی شود، زیرا بخشی از وجود اوست. (عاشقی و ملامت کشی نیز بخشی از وجود شاعر است و از او جدا نمی شود).

۲- در بیت ها و عبارت های زیر حس آمیزی را بیابید و توضیح دهید.

خداوند لباس هراس و گرسنگی را به آنها چشاند. (نحل / ۱۱۲)

چشاندن لباس (ترکیب حواس بویایی + لامسه) - لباس را باید پوشید نه چشید.

نجوای نمناک علف ها را می شنوم. **سهراب سپهری**

نجوای نمناک (ترکیب حواس شنوایی + لامسه)

از این شعر تر شیرین ز شاهنشاه عجب دارم که سر تا پای حافظ را چرا در زر نمی گیرد؟ **حافظ**

شعر تر شیرین (ترکیب حواس شنوایی + لامسه چشایی)

ما گر چه مرد تلخ شنیدن هایم؛ لیک تلخی که از زبان تو آید، شنیدنی است **طالب آملی**

تلخ شنیدن و تلخ شنیدنی (ترکیب چشایی + شنوایی)

بوی دهن تو از چمن می شنوم رنگ تو زلاله و سمن می شنوم **مولوی**

بو می شنوم (ترکیب حواس بویایی + شنوایی) / رنگ می شنوم (ترکیب حواس بینایی + شنوایی)

خط شکسته را هم محکم تر و بامزه تر از دیگران می نوشت. **عبدالله مستوفی**

خط محکم تر و بامزه تر (ترکیب حواس بینایی + لامسه - چشایی)

۳- در کدام یک از بیت های زیر آرایه حسن تعلیل یافت می شود؟ توضیح دهید.

عجب نیست بر خاک اگر گل شکفت که چندین گل اندام در خاک خفت **سعدی**

علت روییدن گل ها از خاک، زیبارویانی هستند که مرده اند و اکنون در خاک خفته اند.

اشک سحر زدايد از لوح دل سیاهی خرم کند چمن را باران صبحگاهی **رهی معیری**

این بیت حسن تعلیل ندارد اما آرایه اسلوب معادله دارد.

به یک کرشمه که در کار آسمان کردی هنوز می پرد از شوق چشم کوب ها **صائب**

علت چشمک زدن ستاره ها (درخشش آنها) ناز و کرشمه ای است که معشوق (تو) در کار آسمان و موجودات آسمانی روا داشته است.

سپهر مردم دون را کند خریداری بخیل سوی متاعی رود که ارزان است **ناظم هروی**
حسن تعلیل ندارد اما اسلوب معادله دارد .

خمیده پشت از آن گشتند پیران جهان دیده که اندر خاک می جویند ایام جوانی را **نظامی**
علت قوز (خمیدگی پشت پیرها خم شدن آنها برای جستجوی ایام جوانی در خاک است.

نگارگاه تحلیل فصل چهارم

۱- اشعار زیر در چه قالبی سروده شده است؟ پس از تعیین پایه های آوایی و وزن واژه های هر مصراع، تفاوت این نوع شعر را با اشعار سنتی بیان کنید.

و صدای باد هر دم دل گزارتر | در صدای باد بانگ او رهاتر، | از میان آبهای دور و نزدیک، |

باز در گوش این نداها: | «آی آدم ها».

نیما یوشیج

و صدای باد هر دم دل گزارتر	پایه های آوایی وزن نشانه های هجایی	وَصِ دای فاعلاتن -- U -	با د هر دم فاعلاتن -- U -	دل گ ز ا تر فاعلاتن -- U -
در صدای باد بانگ او رهاتر	پایه های آوایی وزن نشانه های هجایی	در صِ دای فاعلاتن -- U -	با د بان گ فاعلاتن -- U -	او رَ ها تر فاعلاتن -- U -
از میان آب های دور و نزدیک	پایه های آوایی وزن نشانه های هجایی	از مِ یانِ فاعلاتن -- U -	آب های فاعلاتن -- U -	دورُ نَز دیک فاعلاتن -- U -
باز در گوش این نداها	پایه های آوایی وزن نشانه های هجایی	باز در گو فاعلاتن -- U -	شِینِ نِ دا ها فاعلاتن -- U -	
آی آدم ها	پایه های آوایی وزن نشانه های هجایی	آی آدم فاعلاتن -- U -	ها فع -	

شعر در قالب نیمایی سروده شده است. طول مصراع ها کوتاه و بلند است و به همین دلیل، تعداد پایه های آوایی در هر مصراع، بر خلاف شعر سنتی که در آن طول مصراعها و تعداد پایه های آوایی در دو مصراع برابر است، می تواند متفاوت باشد.

۲- پس از خوانش درست اشعار نیمایی زیر، پایه ها، وزن و نشانه های هجایی را مقابل هر مصراع بنویسید.

همان رنگ و همان بوی | همان برگ و همان بار | همان خنده خاموش در او خفته بسی راز | همان شرم و همان ناز

همان رنگ و همان بوی		پایه های آوایی	همان مان رن گ	همان مان بوی
وزن		وزن	مفاعیل	فعولن
نشانه های هجایی		نشانه های هجایی	U _ _ U	_ _ U
همان برگ و همان بار		پایه های آوایی	همان مان برگ	همان مان بار
وزن		وزن	مفاعیل	فعولن
نشانه های هجایی		نشانه های هجایی	U _ _ U	_ _ U
همان خنده خاموش در او خفته بسی راز		پایه های آوایی	همان مان خن د	د ر و خف ت
وزن		وزن	مفاعیل	مفاعیل
نشانه های هجایی		نشانه های هجایی	U _ _ U	U _ _ U
همان شرم و همان ناز		پایه های آوایی	همان مان شرم	همان مان ناز
وزن		وزن	مفاعیل	فعولن
نشانه های هجایی		نشانه های هجایی	U _ _ U	_ _ U

اخوان ثالث

۳- برای اشعار نیمایی زیر مانند نمونه بالا جدولی بکشید، پایه های آوایی، وزن و نشانه های هجایی هر مصراع را بنویسید؛ سپس اختیار شاعری به کار رفته در آن را مشخص کنید.

قایقی خواهم ساخت | خواهم انداخت به آب | دور خواهم شد از این خاک غریب | که در آن هیچ کسی نیست که در بیشه عشق | قهرمانان را بیدار کند.

سهراب سپهری

قایقی خواهم ساخت		پایه های آوایی	قای قی قا	(۳) هم ساخت (۱)
وزن		وزن	فاعلاتن (۲)	فع لن
نشانه های هجایی		نشانه های هجایی	_ _ U _	_ _
خواهم انداخت به آب		پایه های آوایی	خا ه من (۵) دا	(۳) خت ب آب (۱)
وزن		وزن	فاعلاتن (۲)	فعلن
نشانه های هجایی		نشانه های هجایی	_ _ U _	_ U U
دور خواهم شد از این خاک غریب		پایه های آوایی	دو رخا هم	ک غ رب (۱)
وزن		وزن	فاعلاتن (۲)	فعلن
نشانه های هجایی		نشانه های هجایی	_ _ U _	_ U U
پایه های آوایی		پایه های آوایی	ک دران (۵) هی	ت ک در بی
			چ ک سی نیس	ش ی عشق (۱)

که در آن هیچ کسی نیست که در بیشه عشق	وزن	فعلاتن	فعلاتن	فعلاتن	فعلن
	نشانه های هجایی				- U U
قهرمانان را بیدار کند	پایه های آوای	قه رَ ما نان	را (۴) بی دار	ر کُ ند	
	وزن	فعلاتن (۲)	مفعولن	فعلن	
	نشانه های هجایی	- - U -			- U U

۱. اختیار وزنی در تبدیل هجای کشیده پایان مصراع به یک هجای بلند در مصراع های نخست تا چهارم

۲. اختیار وزنی در رکن اول مصراع های نخست، دوم، سوم و پنجم و تبدیل «فعلاتن» به «فعلاتن»

۳. اختیار وزنی ابدال و تبدیل دو هجای کوتاه (خت ب) به یک هجای بلند (هم ساخت) در رکن آخر مصراع نخست (فعلن = فع لن)

۴. اختیار وزنی ابدال و تبدیل دو هجای کوتاه (چک) به یک هجای بلند (را) در رکن دوم مصراع پنجم (فعلاتن = مفعولن)

۵. اختیار زبانی حذف همزه در هجای سوم مصراع دوم، هجای هفتم مصراع سوم و هجای سوم مصراع چهارم

۴- شعر زیر در چه قالبی سروده شده است؟

آن کیست که تقریر کند حال گدا را در حضرت شاهی؟

کز غلغل بلبل چه خبر باد صبا را جز ناله و آهی؟

ابن حسام هروی

این شعر در قالب مستزاد سروده شده است، زیرا مصراع هایی با وزن یکسان، پاره های افزوده کوتاهی از وزن دیگر در ادامه دارند که همگی از ابتدا تا انتها بر یک وزن هستند. (مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن + مفعول فعولن)

۵- با توجه به رباعی زیر به پرسش ها پاسخ دهید:

آغوش سحر تشنه دیدار شماست مهتاب خجل ز نور رخسار شماست

خورشید که در اوج فلک خانه اوست همسایه دیوار به دیوار شماست

علیرضا قزوه

الف) دو مورد از ویژگی های فکری شعر را بنویسید.

شعر یک رباعی در توصیف عظمت مقام شهیدان، ارزشهای انقلابی و رخدادهای دفاع مقدس است.

ب) از آرایه های علم بیان و بدیع، هر کدام یک مورد بیابید و توضیح دهید.

در حوزه علم بیان: آغوش سحر: اضافه ای استعاری ست، نوع استعاره مکنیه است و با توجه به این که مشبه به در آن انسان است، می توان آن را تشخیص هم نامید. | این شیوه تصویرسازی (استعاره مکنیه) تشخیص در مصراع دوم و در عبارت «مهتاب، خجل ز نور رخسار شماست» نیز دیده میشود. | در مصراع سوم، برای واژه خورشید نیز استعاره مکنیه به کار رفته است: خورشید... همسایه دیوار به دیوار شماست. | مصراع دوم این بیت، کنایه از بلندمرتبی و عظمت شهید است.

در حوزه علم بدیع، اغراق نهفته در بالا بردن مقام شهید و همسایگی با خورشید وجود دارد. | در بیت نخست، واج آرایی در واج «ر» بر موسیقی شعر افزوده است.

۶- تحقیق کنید که تضمین به کار رفته در شعر زیر از کدام شاعر است.

صدا چون بوی گل در جنبش آب | به آرامی به هر سو پخش می گشت | جوان می خواند سرشار از غمی گرم | پی دستی نوازش بخش می گشت | «تو که نوشم نه ای، نیشم چرایی؟» | «تو که یارم نه ای، پیشم چرایی؟» | «تو که مرهم نه ای، زخم دلم را، نمک پاش دل ریشم چرایی؟»

فریدون توللی

بابا طاهر عریان

۷- پس از تعیین پایه های آوایی و وزن هر بیت، نام بحر آن را بنویسید.

الف) ای مست شب رو کیستی؟ آیا مه من نیستی؟ گر نیستی، پس چیستی؟! ای همدم تنهای دل مهرداد اوستا

پایه های آوایی	ای مس ت شب	رو کی س تی	آ یا م هـ	من نی س تی
	گر نی س تی	پس چی س تی	ای هم د م	تن های دل
وزن	مستفعلن	مستفعلن	مستفعلن	مستفعلن
نشانه های هجایی	-U--	-U--	-U--	-U--

بحر رجز مثنی سالم

ب) پر از مثنوی های رندانه است شب شعر عرفانی چشم تو سید حسن حسینی

پایه های آوایی	پ ر ز م ث	ن وی ها	ی ر ن دا	ن است
	ش ب شع	ر ع ر فا	نی ی چش	م ت
وزن	فعولن	فعولن	فعولن	فعل
نشانه های هجایی	--U	--U	--U	-U

بحر متقارب مثنی محذوف

پ) هر دم از سرگشتگی چون گرد می پیچم به خود همراهان رفتند و من تنها به صحرا مانده ام امیری فیروز کوهی

پایه های آوایی	هر د مز سر	گش ت گی چن	گرد می پی	چم ب خد
	هم ر هان رف	تن د من تن	ها ب صح را	مان د ام
وزن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلن
نشانه های هجایی	--U	--U	--U	-U

بحر رمل مثنی محذوف

ت) به پایان آمد این دفتر، حکایت همچنان باقی به صد دفتر نشاید گفت حسب الحال مشتاقی سعدی

پایه های آوایی	ب پ ا ی ان آ	م دین دف تر	ح ک ا ی ت هم	چ ن ان باقی
	ب صد دف تر	ن ش ا ی د گف	ت ح س ب ل حا	ل مش تا قی
وزن	مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلن	مفاعیلن
نشانه های هجایی	---U	---U	---U	---U

بحر هزج مثنی سالم

۸- متن زیر را بخوانید و ویژگیهای زبانی، ادبی و فکری آن را بررسی کنید.

«... مینی بوس با سرعت نه چندان زیاد پیش می رفت. نگاه کردم به مناظر اطراف جاده و مزارع و خانه های روستایی، بعد از هفتاد و پنج روز زندانی بودن، حسی فراموش نشدنی در من ایجاد می کرد. شکل و شمایل خانه های روستایی آنجا هم شبیه روستای خودمان بود و این تشابه مرا دلتنگ می کرد. کاش می شد گوشه ای بایستیم. این آرزو هنوز توی دلم بود که ناگهان صدایی مثل شلیک گلوله بلند شد و مینی بوس افتاد به تکان های شدید. لاستیکش ترکیده بود. راننده و محافظان مسلح برای تعویض لاستیک پیاده شدند. از اقبال ما بود که زاپاس مینی بوس هم پنجر از آب در آمد و عراقی ها مجبور شدند همان جالاستیک را پنجر گیری کنند. این یعنی فرصتی برای ما که زیر نگاه سربازان مسلح عراقی روی زمین بنشینیم و مشاممان را پر کنیم از بوی تازه علف و گوش هایمان را از صدای گنجشک های آزاد آسمان.»

آن بیست و سه نفر، احمد یوسف زاده

متن مربوط به ادبیات معاصر پس از انقلاب اسلامی ایران و درباره دفاع مقدس و آزادگانی است که در اسارت عراقی ها بودند. **قلمروی زبانی:** در حیطه زبانی، همان طوری که از نثر این دوره انتظار می رود، زبان آن ساده است و واژگان مربوط به ادبیات دفاع مقدس در آن دیده می شود؛ زندانی، گلوله، عراقی ها و محافظان مسلح از آن دسته هستند.

قلمروی دبی: این متن در قالب داستان است و از جمله کتاب های شرح حال و خاطره این عصر به شمار می آید که به ارائه گزارشی ادبی از رخدادهای زمان جنگ می پردازد. زاویه دید آن اول شخص است و راوی مشاهدات قهرمان داستان را از زبان «من» بیان می کند. این شیوه روایت، به واقع نمایی و پذیرش بیشتر گزارش نویسنده کمک می کند.

قلمروی فکری: این بریده از متن، در توصیف غربت آزادگان و در عین حال، امید آنان به رهایی است و نشانه های آن در عبارات «این تشابه مرا دلتنگ می کرد- مشاممان را پر کنیم از بوی تازه علف و گوشهایمان را از کنجشکهای آزاد آسمان» دیده می شود.

